УДК 378.016:5

І. О. Сяська
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант Рівненського державного гуманітарного університету

ПЕРЕДУМОВИ ТА ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ВИЩУ ПЕДАГОГІЧНУ ОСВІТУ

У статті розглянуто проблеми впровадження компетентнісного підходу у вищу педагогічну освіту. Здійснено історико-педагогічний аналіз цього питання та визначено передумови становлення компетентнісно орієнтованої освіти. Встановлено, що глобальне завдання освіти полягає у забезпеченні осмислення і засвоєння потоків інформації, які постійно оновлюються, та накопичення практичного досвіду їх застосування для прийняття швидких ефективних рішень у будь-якій життєвій чи професійній ситуації. Відповідно до сучасних потреб від будь-якого фахівця вимагається вміння швидко й самостійно приймати рішення, реалізовувати їх у практичній діяльності і нести відповідальність за їхні наслідки, що потребує навичок працювати в команді, комунікабельності, толерантності, самоорганізації, вміння структурувати та обробляти інформацію.

Уточнено ієрархію понять «компетенція» і «компетентність». У ракурсі вищої освіти компетенцію розглядаємо як наперед задану соціальну вимогу чи норму до рівня професійної підготовки, а компетентність відображає ступінь оволодіння майбутнім фахівцем заданою компетенцією, що забезпечується сформованими особистісними якостями: ставленнями, цінностями й переконаннями.

З метою обґрунтування модернізації сучасної вищої освіти на основі компетентнісного підходу проведено аналіз змістового наповнення компонентів її освітньої парадигми (зміст, форми, методи, засоби, ціннісні орієнтації освіти та її мотивація, результат освіти) у постіндустріальному суспільстві. Запропоновано застосування інноваційних технологій (інформаційно-комунікаційні, інтерактивні технології, технології проблемного навчання, проектні технології та технології контекстного навчання) та форми і методи їх реалізації у процесі фахової підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін. Актуалізується значення проектних технологій у процесі формування системи компетентностей майбутнього педагога. Проектні методи передбачають накопичення нового досвіду у процесі постановки, планування та виконання завдань практично-життєвої спрямованості з поступовим їх ускладненням. Визначено види проектів за їхнім функціональним призначенням та етапи їх виконання.

Ключові слова: *компетентнісний підхід, компетенція, компетентність, вища педагогічна освіта, освітні технології, майбутній учитель.*

Постановка проблеми. Більшість науковців сходяться на думці, що якісна підготовка студентської молоді у сучасних реаліях має здійснюватися на основі компетентнісної концепції, оскільки саме вона забезпечуватиме досягнення кінцевого освітнього результату – формування конкурентоспроможної особистості, здатної до продуктивної діяльності та адаптації до мінливості суспільних потреб. Натепер компетентнісний підхід впроваджується в освітні системи всіх рівнів, починаючи від дошкільної освіти і закінчуючи післядипломною та неформальною освітою, що задекларовано у законодавчих актах: законах України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про загальну середню освіту» та у нормативних документах: «Про Національну доктрину розвитку освіти України в XXI столітті», «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні». Відповідно, компетентнісна підготовка фахівців, особливо майбутніх педагогів, потребує проведення наукових розробок удосконалення моделі системи навчання у вищій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні підходи в організації компетентнісно орієнтованої вітчизняної вищої освіти висвітлювалися у працях Н.М. Бібік, Л.С. Ващенка, О.А. Дубасенюк, О.І. Локшиної, Н.Г. Ничкало, О.В. Овчарук, Л.І. Паращенко, О.І. Пометун, О.Я. Савченко, О.В. Шестопалюка, В.В. Ягупова та ін. Однак більшість досліджень у цій проблемній галузі ведуться у теоретичній площині і спрямовані на обґрунтування впровадження компетентнісного підходу у сучасні стандарти вищої професійної освіти, зокрема педагогічної. Разом із тим натепер немає єдиного бачення щодо шляхів застосування компетентнісного підходу та механізмів його реалізації у фаховій підготовці майбутніх учителів. Серед української педагогічної спільноти не вщухає наукова полеміка щодо дефінітивного наповнення сутності базових понять і положень компетентнісно орієнтованої освіти, що потребує історико-педагогічного аналізу цієї проблеми та визначення змістового наповнення компонентів нової освітньої парадигми вищої педагогічної освіти.

Мета статті – проаналізувати історичні передумови впровадження компетентнісного підходу

© Сяська І. О., 2019

у вищу освіту та обґрунтувати освітні технології його реалізації у процесі фахової підготовки майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження компетентнісного підходу в освіту має глибокі історичні передумови на фоні початку формування постіндустріального суспільства, що супроводжувалося наростанням соціально-цивілізаційної кризи. Уперше концепція постіндустріального розвитку суспільства була обґрунтована американським соціологом Д. Беллом, який і є автором цього терміна. У 1973 р. ним була опублікована праця «Наступ постіндустріального суспільства. Досвід соціального прогнозу», в якій Д. Белл висловив позицію відходу від традиційного індустріалізму, пояснюючи її розвитком «економіки послуг», зумовлену підвищенням ролі технологічного фактора, науки та освіти. Лакмусовим папірцем постіндустріального суспільства, на його погляд, є якісна зміна місця теоретичного знання та інформації у суспільному виробництві [1].

Таким чином, постіндустріальне суспільство потребує і нових підходів до організації освіти. Так, на думку С.О. Сисоєвої, в умовах соціально-економічних трансформацій сучасного суспільства на розвиток освіти значною мірою впливають такі взаємопов'язані фактори, які необхідно враховувати:

– швидкозмінність і швидкоплинність процесів суспільного розвитку;

– соціально-економічні трансформації в суспільстві, які призвели до появи принципово нового для вітчизняної економіки явища – ринку праці;

– процеси глобалізації, які відгукнулися інтеграційними тенденціями в світі;

– інформаційний «вибух» у суспільстві, зумовлений появою нових інформаційних технологій і мультимедіа [2, с. 8].

Подібної думки дотримується О.В. Піскунова, яка серед головних детермінантів розвитку освіти у постіндустріальному суспільстві виділяє такі: послідовне зростання значення інформації та знань, що потребують постійного оновлення і перетворюються на рушійну силу економічного процвітання суспільства; створення відкритого інформаційного простору, що відображає всі сфери людської діяльності та є основою побудови демократичного громадянського суспільства; формування нового культурного типу особистості, характерними рисами останнього є самостійність, активність і відповідальність [3, с. 16–17].

З цього приводу О.М. Новіков зазначає, що визначними чинниками розвитку освіти в постіндустріальному суспільстві є пришвидшення обміну інформації та динаміки економічних, культурних, політичних явищ [4, с. 39].

Отже, глобальне завдання освіти полягає у забезпеченні осмислення і засвоєння потоків інформації, що постійно оновлюється, та накопичення практичного досвіду її застосування для прийняття швидких ефективних рішень у будь-якій життєвій чи професійній ситуації. Нині темпи розвитку технологій спонукають до постійного оновлення знань і вмінь. Якщо раніше спеціаліст, який отримав відповідну професійну освіту, надалі працював за обраним фахом до пенсійного віку, то тепер життя змушує перекваліфіковуватися, засвоювати нові знання і вміння, змінювати спеціальність, професію. Іншими словами, компетентна у певній професійній галузі людина – це та, яка навчилася не лише вчитися, але й переучуватися.

Відповідно до сучасних потреб, що супроводжують розвиток постіндустріального суспільства, від будь-якого фахівця вимагається вміння швидко й самостійно приймати рішення, реалізовувати їх у практичній діяльності і нести відповідальність за їхні наслідки, що потребує навичок працювати в команді, комунікабельності, толерантності, самоорганізації, вміння структурувати інформацію та працювати з нею. Формування таких професійних характеристик у майбутнього фахівця вимагає підвищення рівня якості вищої освіти, що, на думку провідних світових і вітчизняних науковців у галузі педагогіки, реалізується за рахунок впровадження компетентнісного підходу. Останній ставить відповідні кваліфікаційні вимоги до підготовки майбутнього спеціаліста, що передбачає формування низки ключових (базових), загальних та фахових (спеціальних) компетентностей як показників результативності освіти.

Зазначені тенденції розвитку постіндустріального суспільства накладають свій відбиток і на конструювання освітніх концепцій. З метою обґрунтування модернізації сучасної вищої освіти на основі компетентнісного підходу нами проведено аналіз змістового наповнення компонентів її освітньої парадигми (зміст, форми, методи, засоби, ціннісні орієнтації освіти та її мотивація, результат освіти) у постіндустріальному суспільстві (таблиця 1).

В умовах соціально-економічної трансформації освітньої системи в Україні та глобалізації освітніх процесів великий науковий інтерес становить звернення до історико-педагогічної спадщини країн з усталеною демократією. У цьому контексті особливої ваги набула дидактична концепція американського філософа і педагога Джона Дьюї, що у свій час отримала назву «прогресивістської». Базове поняття своєї дидактики – філософію освіти – Джон Дьюї розглядає як «чітке окреслення проблем формування правильних моральних та розумових звичок з огляду на труднощі сучасного соціального життя» [5, с. 264].

Базуючись на філософсько-педагогічній парадигмі Джона Дьюї, що пропагує пізнання не заради самих знань, а заради діяльності та набуття дос-

віду, уперше компетентнісний підхід набув поширення в США у 60-х–70-х роках минулого століття. Прагматичні ідеї Дьюї, в основі яких лежить поєднання пізнання й діяльності у пошуку можливого вирішення тієї чи іншої проблемної ситуації, надали поштовх для розвитку компетенційно орієнтованої освіти (competence-based education – CBE). Уперше вона знайшла своє втілення в теорії та практиці вивчення мов та формування комунікативних компетенцій. У цей же час створилися передумови для розмежування понять «компетенція» та «компетентність», які почали застосовуватися і в радянській педагогіці. У 80–90-х роках минулого століття у вітчизняній та світовій педагогіці почали з'являтися дослідження, спрямовані на розробку методик формування компетенцій як професійних якостей особистості, що і започаткувало становлення компетентісного підходу в освіті. Однак і дотепер думка науковців щодо первинності впровадження понять «компетентнісний підхід», «компетенція», «компетентність» в освітню практику є неоднозначною.

У працях низки науковців О.М. Дахіна, Ж. Делора, І.О. Зимньої, Дж. Равена, Г.К. Селевка, В. Хутмахера, А.В. Хуторського й ін. компетентнісний підхід інтерпретується як метод моделювання і відображення цілей і результатів освіти, що полягають у розвитку готовності випускника до тієї чи іншої діяльності, тобто формування системи його компетенцій.

Так, Г.К. Селевко розглядає компетентнісний підхід як забезпечення сукупності умов для розвитку компетенцій: «...означає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань, формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багаточинникового соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно і комунікаційно насиченого простору» [6, с. 138].

Тоді як І.О. Зимня під компетентнісним підходом розуміє спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей особистості, що спрямовані на формування загальної компетентності людини [7, с. 35].

Таким чином, перед тим, як обґрунтовувати впровадження компетентнісного підходу в освітню систему, необхідно розібратися в ієрархії основоположних понять такого підходу. Частина науковців ототожнюють поняття «компетенція» та «компетентність», проте більшість дотримується думки про необхідність розділення змісту їх смислового навантаження. Зокрема, А.В. Хуторської поняття «компетенція» трактує як: сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються відповідно до певного кола предметів і процесів і

Таблиця 1

Компоненти освітньої парадигми вищої освіти у постіндустріальному суспільстві

Компоненти освітньої парадигми	Характерні ознаки вищої освіти у постіндустріальному суспільстві
Зміст	В основі побудови змісту лежить системний, компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований підходи. Вектор розвитку спрямований на екологізацію освіти (базується на екологічному імперативі: людина – частина природи, відтак єдиний шлях сталого розвитку – коеволюція природи і суспільства), інтеграцію соціально-гуманітарних, природничо-наукових навчальних дисциплін циклу загальної підготовки та диференціацію навчальних предметів циклу професійної підготовки відповідно до нинішнього стану наук і сучасного стилю наукового пізнання.
Форми і методи	Гнучкість і різноманітність форм організації навчального процесу: поряд з денною, заочною і вечірньою формами з'являється дистанційна, перехресна, можливості подвійного дипломування та академічної мобільності. Динамічна структура освітніх програм (за рахунок вибіркового компонента) та навчальних планів, що передбачає впровадження переліку дисциплін за вибором. Акцентування на практичне засвоєння знань у процесі виконання лабораторних практикумів та проходження навчальних і виробничих практик. Актуалізація самостійної роботи студентів.
Засоби і технології	Традиційні засоби навчання розширюються шляхом впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та залучення можливостей електронних бібліотек, різноманітних програмних продуктів, що застосовуються під час виконання лабораторних і практичних робіт. Актуальними стають інтерактивні технології, технології проблемного навчання та проектні технології
Ціннісні орієнтації освіти та її мотивація	Освіта здійснюється заради особистісного росту та самореалізації особистості в суспільстві й професійній діяльності. Спрямованість освіти носить культурологічний характер, оскільки її кінцевою метою слугує формування різних аспектів культури людини як громадянина своєї держави і повноцінного члена соціуму.
Результат освіти	Якісним результатом освіти випускника закладу вищої освіти є сформованість системи загальних та спеціальних компетентностей, необхідних для реалізації майбутнього фахівця у відповідній галузі діяльності, а також оволодіння ключовими (надпредметними) компетентностями особистості, що виявляються у сформованості загальнолюдських цінностей та ідеалів. У своїй сукупності вони забезпечують становлення фахівця, здатного нести відповідальність за свою повсякденну і професійну діяльність перед своєю сім'єю, іншими членами суспільства, державою, світом.

необхідних для якісної продуктивної діяльності щодо них, а володіння цими якостями називає компетентністю [8, с. 60].

На наш погляд, компетенція та компетентність є взаємозумовлюючими поняттями, однак перше розглядається як безособистісна характеристика, яка задається до певного кола предметів і процесів і є необхідною для якісної продуктивної діяльності щодо них, а друге виступає як сукупність особистісних якостей та здатностей, набутих у процесі здобуття освіти і необхідних для ефективного здійснення тієї чи іншої діяльності.

У ракурсі вищої освіти компетенція постає як наперед задана соціальна вимога чи норма до рівня професійної підготовки, а компетентність відображає ступінь оволодіння майбутнім фахівцем заданою компетенцією, що забезпечується сформованими особистісними якостями: ставленнями, цінностями й переконаннями.

У процесі формування системи компетентностей майбутнього педагога важливим моментом є предметна галузь майбутньої професійної діяльності, яка так чи інакше відкладає відбиток на практичний досвід актуалізації накопичених знань й ціннісно детермінованих переконань. Реалізація нової освітньої парадигми та завдань, що постали у вищій педагогічній школі, зумовлює необхідність оновлення освітніх технологій, створення принципово нового навчально-виховного середовища та оцінювального інструментарію результатів навчання, здатних здійснити затребувані інновації.

У підготовці майбутніх педагогів, зокрема, учителів природничих дисциплін, актуальними натепер є застосування інноваційних технологій (інформаційно-комунікаційні, інтерактивні технології, технології проблемного навчання, проектні технології та технології контекстного навчання), форми і методи реалізації яких наведені у таблиці 2.

У процесі формування системи компетентностей майбутнього педагога високу ефективність виявляють проектні технології. Проектні методи насамперед передбачають накопичення нового досвіду у процесі постановки, планування та виконання завдань практично життєвої спрямованості, з поступовим їх ускладненням. Сутність проектного методу полягає в послідовному здійсненні студентами запланованих дій з метою успішного виявлення проблеми, пошуку оптимальних шляхів її розв'язання та виконання необхідних дій на доступному їм рівні. З досвіду застосування проектних технологій можемо констатувати, що за своїм спрямуванням вони можуть нести різне функціональне призначення, тому поділяємо їх на такі види:

– проекти, спрямовані на забезпечення ефективності навчально-виховного процесу та набуття досвіду застосування й закріплення здобутих знань на практиці завдяки проходженню студентами різнопланових навчально-польових та виробничих педагогічних практик, виконання лабораторних і практичних робіт, курсових та дипломних проектів різного спрямування;

– проекти, кінцевим результатом яких є формування системи цінностей та певних особистісних якостей студентської молоді: культури, світогляду та свідомості;

– проекти, що розвивають здатність до саморефлексії, усвідомлення особистого рівня сформованості фахової компетентності та здійснення саморегуляції професійної діяльності;

– проекти волонтерського руху і залучення студентів до проведення громадських заходів і акцій з метою формування відповідальності й активної громадської позиції та готовності до компетентнісної освіти учнівської молоді.

Виконання проекту незалежно від його кінцевої мети і місця застосування у навчально-виховному процесі здійснюється поетапно:

Таблиця 2

Форми і методи інноваційних технологій компетентнісно орієнтованої підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін

Інноваційні технології	Форми і методи інноваційних технологій
Інформаційно-комунікаційні	Візуалізація навчальної інформації (лекція-візуалізація, віртуальний біологічний експеримент, презентація навчального матеріалу та ін.), навчальні програми (розгалужені, лінійні, адаптивні), комп'ютерне моделювання природних явищ і процесів, відеоконференція, мультимедійні технології.
Технології проблемного навчання	Проблемна лекція, лекція-диспут, тренінг (діагностуючий, тренінг розвитку креативності, семінар-тренінг), критичний аналіз навчально-професійного матеріалу, розв'язання проблемних ситуацій, навчально-пізнавальних та соціально-моральних проблемних завдань екологічного змісту.
Інтерактивні технології	Лекція-дискусія, семінари-дебати, застосування інтерактивних вправ на семінарах і практичних заняттях (методи мозкового штурму, мікрофон, ажурна пилка, акваріум й ін.), виконання лабораторних робіт у парах і малих групах, кейс-метод.
Проектні технології	Застосовуються як у лекційно-семінарській формі навчання, так і практичній, а також у науково-дослідній роботі студентів. Передбачають роботу в команді, самоорганізацію студентів, спираються на попередні досягнення студента та здобутий практичний досвід, забезпечують поєднання індивідуальної, групової та колективної діяльності.
Технології контекстного навчання	Інформаційна лекція, лекція із запланованими помилками, імітаційно-рольові та ділові ігри, лабораторний практикум, навчальна польова і виробнича практики, аналіз конкретних професійних ситуацій, науково-дослідна робота студентів (виконання курсових і дипломних проектів).

– етап цілепокладання проекту – аналіз вихідної проблемної задачі визначення мети, формулювання завдань та мотивація;

– етап пошуку шляхів досягнення мети проекту – визначення необхідних засобів, методів та ресурсів для реалізації поставлених завдань;

– етап визначення оптимального варіанту вирішення задачі та планування послідовності його втілення;

– етап виконання проекту, його розроблення;

– етап контролю результативності проекту та визначення його можливих як позитивних, так і негативних ефектів;

– визначення критеріїв для оцінювання та самооцінки виконання проекту.

Таким чином, проектні технології навчання дають змогу реалізовувати кілька функцій: навчальну, мотиваційну, діяльнісно-практичну, оцінювально-контролюючу, соціокультурну та рефлексивну.

Висновки і пропозиції. Отже, модернізація вищої педагогічної освіти на основі компетентнісного підходу передбачає застосування інноваційних освітніх технологій як механізмів формування системи базових (ключових) загальних і спеціальних (фахових) компетентностей випускника закладу вищої освіти. Подальша розробка цієї проблеми полягає у визначенні педагогічних умов реалізації освітніх технологій формування і розвитку системи компетентностей майбутніх учителів у процесі фахової підготовки.

Список використаної літератури:

1. Белл. Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. Изд. 2-ое, испр. и доп. Москва : Academia, 2004. 788 с.
2. Сисоєва С.О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу : монографія. Хмельницький : ХГПА, 2008. 324 с.
3. Пискунова Е.В. Сравнительный анализ образовательных систем: международный аспект : учебно-методическое пособие. Санкт-Петербург : Отдел оперативной полиграфии НИУ ВШЭ, 2014. 152 с.
4. Новиков А.М. Постиндустриальное образование. Москва : Издательство «Эгвес», 2008. 136 с.
5. Дьюї Дж. Демократія і освіта. Львів : Літопис, 2003. 294 с.
6. Селевко Г.К. Компетентности и их классификация. *Народное образование.* 2004. № 4. С. 138-143.
7. Зимня И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня.* 2003. № 5. С. 34-42.
8. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58-64.

Siaska I. Background and ways of introducing of competence approach in higher pedagogical education

The article deals with the problems of introducing a competence approach in higher education. Historical and pedagogical analysis of this issue is carried out. The preconditions of formation of competence-based education are determined. It is established that the global task of education is to provide comprehension and assimilation of continuously updated information flows, accumulation of practical experience of their application for making quick and effective decisions in any life or professional situation. According to modern needs, any specialist requires the ability to quickly and independently make decisions, implement them in practice and take responsibility for the consequences that require teamwork skills, communication skills, tolerance, self-organization, ability to structure and process information.

Clarified hierarchy of the concepts of "competence" and "competency". In the aspect of higher education, we consider competence as a pre-determined social requirement or norm to the level of professional training, and competence reflects the degree of mastery of the future specialist by the given competence, which is provided by the formed personal qualities: attitudes, values and convictions.

In order to substantiate the modernization of modern higher education on the basis of a competence approach, an analysis of the content of its educational paradigm components (content, forms, methods, means, value orientations of education and its motivation, the result of education) in postindustrial society. The application of innovative technologies (information and communication, interactive technologies, problem learning technologies, project technologies and contextual learning technologies) and the forms and methods of their implementation in the process of professional training of future teachers of natural sciences are proposed. The importance of project technologies in the process of forming the competencies system of the future teacher becomes more relevant. The project methods involve the accumulation of new experiences in the process of setting up, planning and implementation of tasks of practical-vital orientation, with their gradual complication. The types of projects according to the functional purpose and the stages of their implementation are determined.

Key words: *competence approach, competence, competency, higher pedagogical education, educational technologies, future teacher.*